

УДК 81'362'367'37:(811.111+811.161.2)

Корсун О. В.

АМБІЄНТНІ БЕЗСУБ'ЄКТНІ РЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена дослідженню безсуб'єктних речень з амбієнтною семантикою в англійській та українській мовах. У роботі проаналізовано семантичні типи (темпоральні, статальні, акціональні) та підтипи аналізованих одиниць в обох мовах, розглянуто їх синтаксичну організацію.

Ключові слова: безсуб'єктне речення, амбієнтний, семантичний тип, структурна модель.

Корсун О. В. Амбиентные бессубъектные предложения в английском и украинском языках. – Статья.

Статья посвящена исследованию бессубъектных предложений с амбиентной семантикой в английском и украинском языках. В работе проанализированы семантические типы (предложения времени, состояния, действия) и подтипы анализируемых единиц в обоих языках, рассмотрена их синтаксическая организация.

Ключевые слова: бессубъектное предложение, амбиентный, семантический тип, структурная модель.

Korsun O. V. Ambient subjectless sentences in English and Ukrainian. – Article.

The given article deals with the analysis of ambient subjectless sentences in English and Ukrainian. Semantic types (temporal, statal, actional) and subtypes of ambient sentences have been described, syntactic structure has been disclosed.

Key words: subjectless sentence, ambient, semantic type, structural model.

У статті розглянуто амбієнтні безсуб'єктні речення (далі АБР), тобто семантично нерозчленовані ситуативні речення, що називають подію, явище, ситуацію як одне ціле і є власне безсуб'єктними реченнями, наприклад:

(1) *It was Sunday* (29, 500) «Була неділя».

(2) *Починало світати* (26, 75).

Наведені приклади демонструють семантичну нерозчленованість значення АБР. Речення (1) називає певний період дійсності, АБР (2) зображує ситуацію зміни стану навколишнього середовища. Попри семантичну безсуб'єктність, АБР (1) на синтаксичному рівні має структуру простого повного двоскладного речення, вираженого синтаксичною моделлю S – P. АБР (2) є повним односкладним реченням, що має один головний член – фазове дієслово у поєднанні з інфінітивом.

Під семантично нерозчленованими БР у цій роботі розуміються речення, які позначають певні інтервали часу, метеорологічні дії, зображують стан природи або середовища як цілісну подію, як фрагмент дійсності, що подається «глобально, без внутрішнього членування на предмет та його ознаку і відповідно без окремого іменування» [16, 38]. Такі речення У. Чейф називає амбієнтними реченнями або реченнями зі всеохоплюючою семантикою [18, 120–121]. І.П. Сусов уналежнює подібні речення до нерозчленованих динамічних речень, що зображують подію як одне ціле [16, 41]. Л. Теньєр вважає названі речення безактантними, вираженими дієсловами з нульовою валентністю, які не можуть мати обов'язкових актантів – суб'єкт і об'єкт [17]. Деякі дослідники при аналізі безособових речень зі значенням стану природи та навколишнього середовища вводять фігуру особи-спостерігача, яка «сканує місцевість, зчитує інформацію про простір з оточення» [15, 10]. У цьому дослідженні відстоюється

погляд про те, що в будь-якому висловлюванні є хтось, хто сприймає ситуацію зовні, а значить, є «тривіальним спостерігачем» [13, 4]. Семантична роль спостерігача, услід за О.В. Падучевою [14], розглядається у роботі відносно учасника ситуації, що займає позицію «поза кадром», у результаті діатетичного зсуву та в реченнях, у яких наявність спостерігача підкреслюється відповідним лексичним наповненням. Незважаючи на те, що амбієнтні речення є частково розглянутими в окремих роботах, присвячених аналізу безособових [2; 3; 7; 10], статальних [5; 6; 8; 9], екзистенціальних речень [12], комплексне порівняльне дослідження амбієнтних безособових речень наразі проведено не було, що й зумовлює актуальність цієї роботи.

Мета роботи полягає у проведенні порівняльного семантико-синтаксичного аналізу АБР англійської та української мов.

Матеріал дослідження становлять 1500 англійських та 1500 українських безсуб'єктних речень, поміж яких АБР в англійській мові налічують 203 одиниці (13,5%), а в українській – 269 одиниць (17,9%), отриманих шляхом суцільної вибірки із оригінальних текстів англійської, американської та української художньої літератури ХХ ст.

У результаті проведеного дослідження виокремлено три семантичні типи амбієнтних БР: темпоральні, статальні та акціональні БР, кожен з яких представлено двома семантичними підтипами (табл. 1).

Для опису синтаксичної структури БР використано такі позначення: S – підмет речення; P – дієслівний присудок речення; V – головний член односкладного речення, виражений дієсловом; V_{link} – дієслово-зв'язка у структурі складеного присудка; Pred – предикатив, іменна частина складеного іменного присудка; Attr – означення; O – додаток або синтаксичний об'єкт; O_{prep} – до-

даток із прийменником; Adv_{place} – обставина місця; Adv_{time} – обставина часу. Позначкою Ø марковано формально відсутні члени речення.

Проведене дослідження показало, що найпоширенішими з-поміж амбієнтних БР в англійській мові і другими за частотністю вживання в українській мові є темпоральні БР, які налічують 107

одиниць (52,7%) в англійській мові і 101 одиницю (37,5%) в українській.

Семантичний аналіз нерозчленованих темпоральних БР дозволив виділити дві групи БР: БР, що позначають певний інтервал часу, і БР, що позначають початок або закінчення часового інтервалу (табл. 1).

Таблиця 1

Семантичні типи амбієнтних БР в англійській і українській мовах

Семантичні типи амбієнтних БР та їх підтипи		Кількість одиниць (%)	
		англ.	укр.
1. Темпоральні БР	Часовий інтервал	78 (38,4% / 72,9%)	41 (15,2% / 40,6%)
	Початок або закінчення часового інтервалу	29 (14,3% / 27,1%)	60 (22,3% / 59,4%)
Разом темпоральних БР		107 (52,7% / 100%)	101 (37,5% / 100%)
2. Статальні БР	Стан природи або навколишнього середовища	67 (33 / 77,9%)	96 (35,7% / 70,1%)
	Зміна стану природи або навколишнього середовища	19 (9,4% / 22,1%)	41 (15,2% / 29,9%)
Разом статальних БР		86 (42,4% / 100%)	137 (50,9% / 100%)
3. Акціональні БР	Метеорологічна дія	9 (4,4% / 90%)	29 (10,8% / 93,5%)
	Початок / кінець метеорологічної дії	1 (0,5% / 10%)	2 (0,8% / 6,5%)
Разом акціональних БР		10 (4,9% / 100%)	31 (11,6% / 100%)
Разом		203 (100%)	269 (100%)

Кількісні дані свідчать, що БР зі значенням інтервалу часу превалюють в англійській мові, а в українській мові вони є другими за частотністю вживання (англ. 78 од. – 72,9%; укр. 41 од. – 40,6%).

На синтаксичному рівні названому типу БР в англійській мові відповідає структурна модель простого двоскладного речення: S – Vlink – Pred:

(3) *It was Saturday night* (30, 113) «Була суботня ніч».

(4) *Tomorrow is Thursday* (29, 429) «Завтра четвер».

Наведені речення називають певні періоди часу – *Saturday night* «суботня ніч» (3) та *Thursday* «четвер» (4) – і мають структуру повних двоскладних речень, у яких підмет виражено безособовим займенником *it* (3), що не має семантичного значення і подає інформацію, виражену предикативом складеного іменного присудка, а в БР (4) – іменником *tomorrow* «завтра», що називає часовий інтервал, який є специфікованим за допомогою предиката *is Thursday* «четвер».

АБР зі значенням інтервалу часу в українській мові мають структуру повного двоскладного БР S – V (5) та повного односкладного речення, вираженого іменником N (6):

(5) *Була неділя* (26, 388).

(6) *Зима* (27, 98).

АБР (5) позначає певний період часу і є простим двоскладним реченням, підмет якого виражено іменником *неділя*, а присудок – дієсловом *бути* в особовій формі.

Приклад (6) називає часовий інтервал, пору року і є односкладним номінативним реченням, вираженим іменником *зима*.

Другими за частотністю в англійській мові й домінуючими в українській мові є БР, що позначають «Початок або закінчення часового інтервалу» (англ. 29 од. – 27,1%; укр. 60 од. – 59,4%).

В обох мовах названі БР мають структуру повного двоскладного речення з дієслівним предикатом S – P:

(7) *June came ...* (28, 81) «Настав червень».

(8) *Минув квітень* (26, 549).

Обидва наведені приклади є двоскладними реченнями, що позначають початок (7) і кінець (8) періоду часу. В українському реченні, на відміну від англійського, спостерігається вільний порядок слів.

Окремо на матеріалі англійської мови виділено темпоральне БР зі складеним прислівниковим предикатом S – V_{link} – Pred:

(9) *The summer was over* (28, 225) «Літо закінчилося».

Другим за частотністю вживання семантичним типом БР в англійській мові і найбільш розповсюдженими в українській мові є амбієнтні статальні БР (англ. 86 од. – 42,4%; укр. 137 од. – 50,9%).

Кількісні показники свідчать, що найбільш розповсюдженими в обох мовах є АБР зі значенням «Стан природи або навколишнього середовища (у певному місці/у певний час)», які налічують в англійській мові 67 одиниць (77,9%), а в українській – 96 одиниць (70,1%).

На синтаксичному рівні названий тип АБР репрезентовано різними структурами. Спільною синтаксичною структурою БР в обох мовах є синтаксична модель повного двоскладного речення $S - V_{\text{link}} - \text{Pred} - (\text{Adv}_{\text{place}})$, у якій підмет S виражено за допомогою іменника в називному відмінку, а складений іменний присудок – дієсловом-зв'язкою та прикметником ($V_{\text{link}} - \text{Pred}$):

(10) *The air was fresh* (30, 121) «Повітря було свіже».

(11) *День був вітряний, небо де-не-де проглядало серед хмар блакитними березневими вікнами* (25, 419).

Наведені приклади є простими двоскладними АБР, у яких зображено стан довкілля за допомогою складених іменних присудків (10) *was fresh* «було свіже» та (11) *був вітряний* відносно (10) *the air* «повітря» та (11) *день*.

Тільки в англійській мові виокремлено двоскладні речення з підметом, що не має семантичного значення і виражений безособовим займенником *it* або словом *there*:

(12) *It's warm here* [30, 148] «Тут тепло».

У наведеному АБР виражено стан довкілля *it's warm* «тепло» в певному місці *here* «тут», де синтаксичний суб'єкт *It* виконує суто формальну функцію підмета і не має семантичного значення. Англійські речення цього типу співвідносяться з українськими односкладними прислівниковими реченнями, відсутніми в англійській мові:

(13) *Було дуже холодно й сиро* [26, 475].

Наведене речення є односкладним прислівниковим БР зі структурою $V_{\text{link}} - \text{Adv} - \text{Adv}_{\text{manner}}$ у якому виражено стан навколишнього середовища.

АБР зі значенням стану природи та довкілля в українській мові мають також структуру повного двоскладного речення з дієслівним предикатом $S - P - (\text{Adv}_{\text{time}}/\text{Adv}_{\text{place}}/\text{Adv}_{\text{manner}})$ (14) та односкладного номінативного БР, головний член якого виражений за допомогою іменника N або декількох іменників (15):

(14) *За вікном стояла темінь* (26, 473).

(15) *Темнота і тиша* (27, 174).

Тільки в англійській мові виділені нерозчленовані БР зі структурою неповного двоскладного речення:

(16) *Dry. ... First time for ten days* (29, 75) «Сухо. ... Вперше за десять днів».

Наведене речення є еліптичним реченням зі структурною моделлю $S\emptyset - V_{\text{aux}}\emptyset - \text{Pred}$. Опущений синтаксичний суб'єкт речення та допоміжне дієслово можуть бути відновлені без залучення ширшого контексту – *It is dry...* «сухо...». На матеріалі української мови подібні речення мають структуру односкладних речень.

Другим підтипом нерозчленованих статальних АБР за частотністю вживання в обох мовах є БР зі значенням «Зміна стану природи або навколишнього середовища (у певному місці/у певний час)», кількість яких в англійській мові дорівнює 19 БР (22,1%), в українській – 41 БР (29,9%).

Спільною структурною моделлю для речень цього типу є $S - P - (\text{Adv}_{\text{place}}/\text{Adv}_{\text{time}})$:

(17) *In a moment the warmth had passed* (30, 200) «За мить тепло минуло».

(18) *Западав вечір* [27, 167].

Обидва наведені АБР мають структуру двоскладного речення зі значенням зміни стану довкілля. У прикладі (17) констатується зміна температури повітря за допомогою підмета, вираженого іменником *the warmth* «тепло» та простого дієслівного присудка в особовій формі – *passed* «минуло». У реченні (18) зображено зміну фаз дня – *западав* (P) *вечір* (S). В українській мові, на відміну від англійської, порядок слів у реченні може бути вільним.

Окрім вищенаведеної синтаксичної структури речення, в англійській мові також виокремлено БР зі структурою повних речень зі складеним іменним присудком $S - V_{\text{link}} - \text{Pred}$. Як підмети цих АБР можуть виступати іменник у називному відмінку (19) або безособовий займенник *it* (20), що виконує суто формальну функцію підмета речення.

(19) *The air became grey* [28, 244] «Повітря стало сірим».

(20) *It was growing dark and the rain was coming down harder* (28, 87) «Темнішало і дощ ставав все сильнішим».

Наведені приклади є двоскладними АБР, у яких підмет виражено (19) іменником *the air* «повітря», (20) безособовим займенником *it*; присудки поданих речень є складеними іменними, вираженими за допомогою дієслів-зв'язок зі значенням зміни *became* «ставати» (20), *grow* «робитися, ставати» (19) та предикатів (19) *grey* «сірий» (20) *dark* «темний».

В українській мові БР цього семантичного типу мають структуру односкладних дієслівних (21) і прислівникових речень (22):

(21) *Вечоріло* (27, 65).

(22) *Стало сиро й холодно* (26, 675).

БР (21) є повним односкладним реченням на позначення зміни стану навколишнього середовища:

ща, головний член якого виражений за допомогою безособового дієслова *вечоріло*.

Приклад (22) має синтаксичну структуру повного односкладного прислівникового речення, вираженого структурною моделлю $V_{link} - Adv$ зі значенням зміни стану природи.

Найменш уживаними в обох мовах є амбієнтні акціональні БР, які налічують в англійській мові 10 одиниць (4,9%), а в українській – 31 одиницю (11,6%). Цей тип АБР в обох мовах представлено двома підтипами (табл. 1).

Амбієнтні БР зі значенням «Метеорологічна дія, що має місце в певний час/у місці/характеризується ознакою» є найбільш частотними як в англійській мові, так і в українській, і налічують в першій 9 одиниць, а в другій – 29 одиниць.

(23) *It's raining hard* (28, 229) «Дощить дуже сильно».

(24) *За темними вікнами шурхотів тоскно дощ* (26, 781).

БР цього типу є семантично нерозчленованими, але на формально-синтаксичному рівні репрезентовані в обох мовах повними двоскладними реченнями зі структурою $S - P - (Adv_{time/place/manner})$. У прикладі (23) підмет виражено безособовим займенником *It*, що не має семантичного значення і виконує функцію формального підмета, а присудок – дієсловом зі значенням атмосферної дії *is raining* «лє (дощ)», що характеризується за своєю інтенсивністю і має ознаку *Attr hard* «дуже сильно». У прикладі (24) синтаксичний суб'єкт виражено іменником зі значенням метеорологічного явища *дощ*, а присудок – дієсловом на позначення дії *шурхотів*, у місці за вікном.

На відміну від англійської мови, акціональні БР цього типу в українській мові репрезентовані також повними односкладними реченнями зі структурною моделлю $V - O/O\emptyset - (Adv_{place/manner/time})$:

(25) *Снігу намело по груді* (26, 519).

У прикладі (25) БР виражено дієсловом третьої особи однини у минулому часі *намело*,

що відноситься до іменника *сніг* у функції додатка і має кількісну характеристику *по груді* (*багато*).

Другий тип амбієнтних АБР зі значенням «Початок або кінець метеорологічної дії» не є продуктивним у жодній із досліджуваних мов (англ. 1 од.; укр. 2 од.).

(26) *The rain is over* (28, 157) «Дощ скінчився».

(27) *Злива ще не вщухла* (26, 716).

Наведені БР в обох мовах мають структуру двоскладних речень $S - P$, в яких значення дії передається за допомогою підмета, вираженого іменником *the rain* «дощ» (26), *злива* (27), а категорія фазовості дії знаходить своє відображення у значенні присудків БР – (26) *is over* «скінчився», (27) *вщухла*.

Амбієнтні безсуб'єктні речення або семантично нерозчленовані ситуативні речення, що називають подію, явище, ситуацію як одне ціле, не є частотними в мовах дослідження відносно загальної кількості аналізованих безсуб'єктних речень і нараховують 203 БР (13,5%) в англійській мові і 269 БР (17,9%) в українській мові.

Ізоморфізм амбієнтних БР англійської і української мов простежується на семантичному рівні, про що свідчить виокремлення однакових семантичних типів БР та їх підтипів (табл. 1). Відмінність спостерігається у частотності вживання того чи іншого типу або підтипу БР у кожній з мов дослідження.

Аломорфізм структурної організації БР англійської і української мов виявлено під час синтаксичного аналізу амбієнтних БР. Дослідження показало, що БР амбієнтної семантики є більш різноманітними за своєю структурою в українській мові, ніж в англійській через наявність дієслівних і односкладних прислівникових речень, що не є характерними для англійської мови.

Перспектива подальшого дослідження амбієнтних БР полягає у залученні більшої кількості різноструктурних мов.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл : логико-семантические проблемы / Н.Д. Арутюнова. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 384 с.
2. Белошапкова В.А. Глагольные безличные предложения в синтаксической системе русского языка / В.А. Белошапкова, Т.И. Шмелева // Исследования по семантике. Семантические аспекты синтаксиса. – Уфа, 1985. – С. 34–47.
3. Василевская Л.И. Безличные предложения в типологии синтаксических конструкций (на материале русского языка) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л.И. Василевская. – М., 1976. – 24 с.
4. Вихованець І.Р. Семантико-синтаксична структура речення : [монографія] / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1983. – 220 с.
5. Георгиев И. Безличные предложения, выражающие состояние природы и окружающей среды (на материале русского и болгарского языков) / И. Георгиев // Трудове на великотърноския университет Кирил и Методий. – София, 1979. – Т. 14. – Кн. 2. – С. 102–135.
6. Григорян Г.Ф. Объектно-предикативные биномы категории состояния (на материале современного английского языка) / Г.Ф. Григорян // Содержательные аспекты языковых единиц. – К. : Вища школа, 1982. – С. 75–78.
7. Игнатюк Ю.С. Безличные предложения и особенности их функционирования в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю.С. Игнатюк. – М., 1978. – 20 с.
8. Кабанова С.А. Безличные предложения со значением состояния : [учеб. метод. пос.] / С.А. Кабанова. – Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 1998. – 16 с.

9. Кавера Н.В. Семантична топологія предикатів стану : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.В. Кавера. – К., 2008 – 24 с.
10. Клонова О. Безличные предложения в русском и норвежском языках / О. Клонова // Русский язык в контрастивном аспекте. – Oslo, 2010. – № 2(3). — С. 511–525.
11. Левицкий А.Э. Сравнительная типология английского, немецкого, русского и украинского языков : [учеб. пособ.] / А.Э. Левицкий и др. – К. : Освита України, 2009. – 354 с.
12. Малинович М.В. Семантико-синтаксическая характеристика предложений экзистенции и их основные функции в тексте (на мат. англ. яз) / М.В. Малинович // Семантическая интерпретация простого предложения. – Иркутск, 1980. – С. 32–41.
13. Мещерякова Е.М. Фигура наблюдателя в видо-временной семантике (на материале русского и английского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец.10.02.19 «Теория языка» / Е.М. Мещерякова. – М., 2009. – 29 с.
14. Падучева Е.В. Наблюдатель как эксперимент «за кадром» / Е.В. Падучева // Слово в тексте и в словаре : сб. ст. к 70-летию акад. Ю.Д. Апресяна. – М., 2000. – С. 185–194.
15. Селеменова О.А. Безличные предложения со значением состояния природы и окружающей среды в современном русском языке : структура, семантика и функционирование : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / О.А. Селеменова. – Елец, 2006. – 19 с.
16. Сусов И.П. Семантическая структура предложения / И.П. Сусов. – Тула : Тульский гос. пед. ин-т, 1973. – 142 с.
17. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер ; пер. с франц. / [редкол. Г.В. Степанов (пред.) и др.] ; вступ. ст. и общ. ред. В.Г. Гака. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с.
18. Чейф У.Л. Значение и структура языка / У.Л. Чейф ; пер. с англ. Г.С. Щура ; послесл. С.Д. Кацнельсона. – М. : Прогресс, 1975. – 432 с.
19. Шрайбер Ц.Н. Безличные предложения в современном немецком языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Ц.Н. Шрайбер. – Ленинград, 1963. – 16 с.
20. Chomsky N. Deep structure, surface structure, and semantic interpretation / N. Chomsky // Semantics. – Cambridge : Cambridge University Press, 1971. – P. 183–216.
21. Dixon R.M.W. A Semantic Approach to English Grammar / R.M.W. Dixon. – 2nd ed. – New York : Oxford University Press, 2005. – 543 p.
22. Evans N. Semantic typology / N. Evans / ed. by J.J. Song // The Oxford Handbook of Linguistic Typology. – 2010. – P. 504–533.
23. Fries C.C. The structure of English : The introduction to the construction of English sentence / C.C. Fries. – London, Harlow : Longman, 1969. – 304 p.
24. Smith C.A. English syntax / C.A. Smith. – Boston : Gynn & Company, 1906. – 92 p.
- Джерела ілюстративного матеріалу***
25. Гончар О. Собор // Циклон. Тронка. Собор : роман / О. Гончар. – К. : Рад. шк., 1990. – С. 399–589.
26. Дімаров А. Біль і гнів : роман / А. Дімаров. – К. : Україна, 2004. – 925 с.
27. Самчук У. Марія : роман / У. Самчук. – К. : Радянський письменник, 1991. – 190 с.
28. Fitzgerald F.S. This Side of Paradise : novel / F.S. Fitzgerald. – М. : Менеджер, 2002. – 288 p.
29. Galsworthy J. End of the Chapter. Maid is waiting. Flowering wildness : trilogy / J. Galsworthy. – М. : Foreign languages publishing house, 1960. – 602 p.
30. Gordon G. Let the day perish / G. Gordon. – М. : Foreign Languages publishing house, 1961. – 312 p.